

بقلم سید احمد کسروی دو کتاب سودمند

از پنج و شش سال که نگارنده این مقاله در تهران نشیمن گزیده ام و با تاریخ و با زبان ایران سروکار دارم هر کتاب مفید یا مقاله سودمندی که گاهی در این موضوعها بدست می‌رسد هر کدام چند روز مرا بخود مشغول می‌سازد. بویژه اگر مؤلف یا نویسنده ایرانی باشد گذشته از فائده و لذتی که از کتابش می‌برم از اینکه بار دیگر در ایران بازار تالیف و نویسندگی رو بروی گرفته دارد لذت دیگر می‌یابم، من برخلاف آنانکه در گوشه و کنار نشسته کاری جز این ندارند که هر تالیف یا نوشته‌ای که انتشار یافت سودمند از ناسودمند باز شناخته زبان بخورده گیری و بدگوئی از مؤلف و نویسنده بکشایند عقیده دارم که از مؤلفان و نویسندگان ایرانی قدردانی باید کرد و شاید من نخست کسی بودم که صریح نوشتم که تاریخ و زبان‌شناسی ایران که دانشمندان اروپا بنیاد آن را گذارده اند باید بدست خود ایرانیان تکمیل یابد.

این سخن دراز است و آنچه در اینجا باید گفت اینست که بدبختانه از مؤلفان و نویسندگان ایران قدردانی نمیشود، دیگرانرا کنار می‌گذاریم - همین خود نویسندگان و مؤلفان هر کدام با آنکه خویشان دست در کار دارد و خوب میدانند که برای پدید آوردن یک کتاب مفیدی یا مقاله سودمندی چه خون دل باید خورد در زمینه مؤلف دیگری حاضر نیست قدر زحمت او را شناخته باری با زبان یا قلم زنگ غم از دلش بزدايد، من عقیده دارم که باید این ترتیب را به‌عز و بر آن سرم که پس از این هر کتاب مفیدی یا مقاله سودمندی که بدست‌رسید تنها بخواندن و لذت یافتن بسنده نکرده چیزهایی هم از ستایش یا خورده گیری در باره هر کدام بقلم بیاورم، و از مدیر دانشمندان خورسند و سپاس‌گذارم که حاضرند این گونه مقالهای مرا در مجله خودشان منتشر سازند، و اینک در این مقاله دو کتاب را موضوع سخن مینمایم.

۱ - جغرافیای تاریخی ایران :

خوشبختانه نخستین کتابی که سخن از آن میرانم یکی از سودمندترین و معروفترین کتابهاست. پرارزی این تالیف بدو جهت است: یکی آنکه جغرافی تاریخی یا شناختن شهرها و استانهای (۱) هر سرزمینی گذشته از آنکه خود موضوع بسیار شیرین و مهمی است برای روشنی تاریخ آن سرزمین هم یکی از مقدمات است. جهت دیگر دانشمندی و پرمایگی و تلف کتاب است زیرا مؤلف دانشمند و پرمایه به موضوعی که دست زده نیک از عهده برآمده و یکرشته مطالب گرانهارا برشته نگارش میکند. مؤلف این کتاب انوشه روان پروفیسور بارتولد هم با آنکه تا آنجا که ما میدانیم نخستین مؤلف از اروپائیان است که در موضوع جغرافی تاریخی ایران تالیف کتاب نموده و له استبریح و دیگران پیروی او را کرده اند با اینهمه بارتولد خوب از عهده موضوع برآمده و با آنکه این گونه موضوعها که تنها از راه کاوش و جستجو روشن میگردد سخت توانفرساست، بویژه برای کسیکه فرسخها دور از ایران نشسته و تاریخ شهرها و استانهای این سرزمین را موضوع کاوش و جستجو ساخته است، با اینهمه بارتولد هرگز فرسودگی بخود راه نداده، و با شکیبائی که کتاب خود را آغاز کرده با همان شکیبائی کتاب را بفرجام رسانیده. و از خود مطالب پیداست که سرچشمه آنها آگاهی ژرف و دانش پهنآوری است که مؤلف در این موضوع داشته است.

این درست است که پروفیسور بارتولد چه نخستین کسی بوده که باین موضوع دست زده، و ایرانی نبوده و از ایران دور میزبسته، و آنگاه در سی سال پیش از این بوده که او کتاب خود را نوشته. باینجهات اگر یکتن ایرانی باندازه بارتولد مایه اندوخته، و بقدر او کوشش بکار برده، و موضوع کتابرا از سر گیرد چه بسا خرده ها که بر مؤلف مزبور می تواند گرفت و سخنها که برسخنهای او می تواند افزود، چنانکه نگارنده در ضمن یکبار خواندن آن کتاب در قسمت خوزستان که از پیش آگاهی در این قسمت داشتم برخی خرده ها بر بارتولد

گرفته ام که در اینجا فهرست وار می‌شمارم :

۱ - درباره حویزه می‌نویسد : « ولی امروزه خرابی‌های آن نمایان است (ص ۳۴۰) با آنکه حویزه اکنون هم آباد و شهر بشمار است.

۲ - رود کوچک میانه کرخه و دیز را که « چاهور » یا « شاهور » نام دارد با شتبه « آب شور » می‌نامد .

۳ - شادروان شوشتر را که بندی است در جلو کارون می‌گوید : « در پائین

شهر قرار گرفته » با آنکه شادروان در بالای شهر ، یعنی در شمال آن نهاده است سپس می‌گوید : « و پلی مرکب از ۴۱ چشمه برانست » با آنکه پل مزبور دارای

۴۴ چشمه بزرگ و ۴۳ چشمه کوچک است ، باز می‌گوید : « این بنا را در قرن سوم شاپور اول احداث کرده » که اگر مقصود شادروان تنها باشد درست است

که آن از یادگارهای دوره ساسانیان است ، و اگر پل هم مقصود باشد اشتباه است زیرا آنرا در زمان صفویان قلعی‌خان حاکم شوشتر بنیاد نهاده است . و گویا

از موضوع خرابی قسمتی از شادروان و چند چشمه از پل در سال ۱۳۰۳ قمری بدستکاری سیل پرفسور بارتولد آگاهی نداشته که هرگز یادی از آن نمی‌کند

۴ - مسرقان را با شین سه نقطه « مسرقان » می‌نامد ولی درست آن « مسرقان ،

با سین بی نقطه است .

۵ - در باره چگونگی شهر اهواز در زمان آبادیش شرحی مینگارد که

پاک اشتباه است ، و چون (له استرینج) هم در این اشتباه راه بارتولد را پیموده و نگارنده در انتقاد نوشته او شرحی در مجله آینده در چند سال پیش چاپ نموده

و از این موضوع بتفصیل سخن رانده ام در اینجا دوباره به تفصیل پرداخته خوانندگان را به شماره دهم سال نخستین آینده راه مینمایم .

از اینگونه انتقادهای بر کتاب پرفسور بارتولد فراوان توان یافت ، ولی کدام

کتابی است که خرده بر آن نتوان گرفت . بلکه هرگاه کتاب بارتولد را با دیگر کتابهایی که در همان موضوع تالیف یافته با هم بسنجیم خواهیم دید که سهو و

اشتباه در کتاب بارتولد بسیار کمتر از دیگران است با آنکه چنانکه گفتیم پرفسور بارتولد نخستین کسی است که در موضوع شهرها و استانهای ایران تالیف کتاب نموده است .

تا اینجا سخن از اصل روسی کتاب بود . اما درباره ترجمه پارسی آن از انصاف نباید گذشت همشهری ارجمند ما آقای طالب زاده در این باره رنج بسیار برده اند . مهمترین نکته که اندازه زحمت مترجم محترم را نشان میدهد اینست که همیشه مترجمان در ترجمه کردن اینگونه کتابها در املائی درست نامهای شهرها و کسان دچار اشتباه می گردند . مثلاً مرحوم صنیع الدوله در کتاب «التدوین فی جبال شروین» که همگی مطالب آنرا از دیگر جاهها برداشته در خاتمه هر جدولهایی برای حکمرانان مازندران و سوادکوه می آورد و مدعی است که خویشتن آن جدولها را درست کرده ، ولی ما میدانیم که او آن جدولها را نیز از کتابهای اروپائی برداشته و از بیداشتی در املائی نامها دچار غلطیهای بسیار شده که از جمله «ال مسافز» را که مقصود خاندان کفکری تارم است «ال مظفر» نوشته . و شاهغازی پادشاه مازندران را شاه قاضی نامیده است ، و از اینگونه اشتباهها مترجمان کتابهای اروپائی بسیار دارند که در اینجا مجال نقل آنها را نداریم ولی آقای طالب زاده چون کتابهای فارسی و عربی و دیگر کتابها را که مدارک تالیف بار تولد است خویشتن در دست داشته و در همه جا املائی فارسی نامهای شهرها و آبادیها و مردمان را از روی همان کتابها برداشته است ، و می توان گفت که در این باره با اندازه تالیف یک کتاب زحمت کشیده است .

تنها خوردهای که بر مترجم دانشمند کتاب بار تولد می توان گرفت بکار بردن برخی کلمه ها از قبیل «آریانه ها» و «مد» و «فلات» می باشد ، چه این کلمه ها بدین شکل هر چند که شهرت فراوان یافته و همگی از مؤلفان و روزنامه نگاران آنها را بکار میبرند بهیچوجه نتوان گفت که درست می باشد ، و یقین است که آقای طالب زاده هم از حال این کلمه ها غفلت نداشته ولی گویا او نخواسته نخستین کسی باشد که این شکلهای غلط را اهر می زند لیکن بعقیده ما این کلمه ها که یادگار آن مؤلفان و مترجمان است که دانشی بسزا نداشته و محض آشنا شدن یکی از زبانهای اروپا بتالیف و ترجمه پرداخته اند بیش از این نباید دوام نماید ، و وقت آن است که ما این شکلهای را از میان برده بجای آنها شکلهای درست کلمات را بگذاریم

کلمه « آریین » Arien در فرانسه و « آریان » Ariyan در انگلیسی
 بمعنی نسبت به « آر » می باشد که در پارسی باید بجای آنها « آری »
 گذاشت چنانکه Persian و Persien همین حال را دارد و ما بجای آنها کلمه
 « پارسی » بکار می بریم و اینکه آریین یا آریان را از فرانسه یا انگلیسی گرفته
 و بدان سان بکار میبرند یا گاهی هم « آن » علامت جمع یا « ها » بر آن
 می افزایند غلط محض و نظیر اینست که بجای « پارسیان » « پرسینها »
 بگوئیم ، خلاصه آنکه اگر ناساست ما این کلمه را در نوشته های خود بکار
 بریم باید بنویسیم « آری » و در جمع بستن « آریان » بگوئیم و شکل دیگر
 که بکار می برند پاک اشتباه است.

مد هم که نام تیره باستان معروف ایران است شکل قدیم ایرانی آن
 « ماد » بوده ولی پیش « ماه » میخوانده اند و ما باید یکی از این دو شکل
 بنویسیم ، و اینکه به تقلید یونانیان « مد » می نویسند اشتباه است ،
 در باره « فلات » هم این نکته در کار است چون بمعنی و بجای کلمه
 Plats فرانسه بکار می رود اگر مقصود عاریه گرفتن عین کلمه اروپائی است
 پس چرا تغییر داده « فلات » می نویسیم . و اگر مقصود ترجمه کردن آن
 است در اینصورت دو کلمه دو معنی تفاوت بسیار باهم دارند ، زیرا فلات که
 کلمه عربی است بمعنی صحرائی خالی است و آن با معنی پلاتوی فرانسه بسیار
 بی مناسبت است پس در این صورت باید کلمه دیگری از فارسی جسته بجای
 پلاتو بگذاریم یا خود همان کلمه را بی تغییر بکار ببریم .

ولی چنانکه گفتیم این ایرادها بر آقای طالب زاده نیست چه ایشان
 پیروی دیگران را بر گرفته و بسا توجه بحال این کلمه ها محض بخاطر
 شهرت آنها بکار برده اند ، خلاصه آنکه در میان همه کتابهایی که از تالیفات
 اروپائیان ترجمه شده کمتر کسی است که در خوبی ترجمه و عبارات پارسی
 بحد این ترجمه آقای طالب زاده برسد و باید از ایشان ممنون بود که
 چنان تالیف سود مندی بدین خوبی ترجمه کرده و در دسترس ایرانیان گذارده اند .
 بقیه دارد